

atha trayodaśam pūraṇam

kāliya-dava-caṇḍatā-daṇḍanam

[1] atha pratiprātar iva śrīmad-vrajarāja-samāje virājamāne kathām kathayitum samutkaṇṭho madhukaṇṭho nijāntaś cintayāmāsa—

[2] dhenu-cāraṇārambha-lambhaka-dine dhenukālambhaḥ khalu śrī-bādarāyaṇinā tadīya-cāraṇāvasara-sāmyānusāriṇā pūrvam eva varṇitaḥ | vastutas tu paugaṇḍa-prānta eva paṇḍayā nirṇītaḥ, tad-divasāvasāne veśma-praveśe kaiśorāṁśāveśa-varṇanāt | ataḥ śrī-parāśareṇāpi kāliya-damanānantar-āvasara eva so'yaṁ sāvasaraḥ kṛtaḥ | **śrī-hari-vamśe** ca spaṣṭam eva, **damite sarparāje tu kṛṣṇena yamunā-hrade** [2.13.1] ity uktvā dhenuka-vadhaḥ samārabdhaḥ | tad eva yuktyāpi vyaktī-bhavati | kārtika-vartamāna-śuklāṣṭamyām gocāraṇārambha-sambhava-dinatayā pādme spaṣṭatayoktir dṛṣṭā | pakva-tāla-phala-kālo bhādra eva, tatra ca dhenuka-nirdhūnana-prasiddhiḥ | tasmāt kāliya-damanam eva prathamam prathayiṣyāmaḥ iti |

[3] spaṣṭam tv idam abhyācaṣṭa—

kavayo ye bhuvi khyātās ta evākavayo matāḥ |
sukham āyāsyatīty evaṁ suduḥkham varṇayanty amī ||1|| [anuṣṭubh]

iti tūṣṇikām āsajya punar āha sma: athavā—

sukham vā vīryam vā tad iha paramam yat pratimukham
pratīpam nirjityānavaratam atulyam vijayate |
kaviś ca śreyān sa sphurati khalu yas tad-vidhatayā
sadā tat tad gāyann api na paritas tṛpyatitarām ||2|| [śikhariṇī]

[4] ataḥ kāliya-niryāpana-phalam tad idam vṛttam āpātataḥ suduḥsaham apy āyatyām pratyāpta-bahula-sukha-sahacaratayā varṇanam evāsmābhir ākarṇanīyam eva ca yuṣmābhir iti yācitvā sa-kampam uvāca—

[5] tad evam arjunīṣu paryāg eva cirāya cāryamāṇāsu pari kāliyālaya-jalāśayāśayam eva calitum khalu śrī-balarāmaḥ samanujñām kalayāñcakre, śrī-vrajeśvaryaḥ śikṣita-caryānugamāt | śrī-balāvarajasya tu tasya cirata evāvīratam tad didṛkṣā na kṣīṇāsīt | [6] bahalena kutūhalena, janmata eva durjana-tejasām asahanatāyām avikalena tejasvitā-balena ca |

[7] tad evam sthite sadāvad eva kadāpi kṛṣṇāgra-janmanaḥ śravaṇākhyam māsikam janmarkṣam atithivat prathitim vraja-sadasi samāsasāda | tadā ca saṅkarṣaṇaḥ sa khalu harṣaṇa-maṅgala-snapanādy-āsaṅgataḥ sva-gr̥ha eva saṅgata āsīt | [8] tadā ca kāsāñcanābhīnavānām gavām atipratyāsanna-prasavānām avāśyam eva svāvānīyatayā vināpi tam vanīm anugata-sakhaḥ śrīdāma-sakhaḥ prasthitavān | kintu sambhojana-samaya-samayane samayam vidhāya tadā ca labdhe vipralabdher avasare tad-itaram prati yaḥ kāla-kūṭa-tulyaḥ kāla-kūṭas tan-maya-kāliṇīya-kāliya-hrada-haritam eva tvaritam hari-sudhā-vāridhir avajagāhe |

[9] tatra gavām agresarā ye gopa-kumāra-varās, teṣu cānāṣitaṅgavīna-navīna-vana-vibhāgāvakalana-kalita-bahala-kutūhala-jāta-rabhasataḥ kiñcid vilambam ālambamāneṣu nidāgha-drāghīyas tṛṣṇā-vyākulam agrima-gokulam kāliya-viśākulam kṛṣṇā-jalam pibati sma | pāna-mātrāc ca vicetanatayā nipapāta, kṣaṇatas te cāgre-sarās tad-avaloka-śoka-dharā deha-jihāsayā sahasā svayam api dhayantaḥ patanti sma | [10] iyaṁ punar yogamāyāyā evānapāyā gatiḥ, yā khalu khalānām utkalanāyāsambhavam api sambhāvayati |

[11] atha muhūrta-pūrtāv āgato'yaṁ toyada-śyāmala-mūrtir mūrtān eva tān paśyann anyadr̥ṣa-śyāmalatām ājagāma, vilalāpa ca—

yā gāvaḥ khalu devatā vrajasadām asmākam uccaistarām
ye bālās ca sadaiva jīva-tulitās te'mī vipannāḥ puraḥ |
hā hanta svayam asmi tat-sahacaraḥ kiṁ bhrātaram mātaram
tātaṁ sarva-janaṁ ca vacmi mama dhik cāpalyataḥ sāhasam ||3|| [śārdūlavikrīḍitam]

[12] tataś ca vipratīsāra-sārānusārādruta-vidrutatara-cetasah śrī-vraja-kula-candramasaḥ kramaśah sarveśam mukham abhidatta-dr̥śah stimiti-kṛta-nijādharā netrāmbhu-dhārā nipetuḥ, yā evāṅkurī-kṛta-vasudhāḥ sudhāyamānā yathā-kramaṁ sarvaṁ cetayāmāsuḥ | kintu mura-śatruḥ puraḥ puraḥ-stha-gamanāveśād apuraḥ-stha-deśāsritānām cetanām tadā na ciceta, cirād eva tv acetit |

[13] te ca cetitāḥ sarve cirāya vicāra-pracāraṁ nānucaranti sma, yasmād ātmānam agha-nāma-dhara-viśadhara-viśama-viśa-mohād rakṣitavantam agha-dviṣam eva tatra tatra bhramantam anubhūya, bhūyaḥ sa eva cetanā-mūlam iti niścitavantaḥ |

[14] kṛṣṇas tu tān vilulitaveśān labdhopaveśān dr̥ṣṭvā yugapad eva sarvān kṛṣṭvā pṛthak pṛthag evāśliṣṭavān | [15] tad uktam eva yad asya khalv autpattika evāyam upapattim atitavān guṇaḥ, yad-bhāva-bhāvanaḥ syāt tatrānurūpa-rūpāvirbhāvanam asau yaugapadyam upasadya, bahutrāpi sadya evāpadyate iti |

[16] tatra bālair milanam, yathā,
dr̥ṣṭir bāspam itā tanuḥ stimitatām antarmatir līnatām
itthaṁ saṅgati-sādhane tu nikhile'bhīkṣṇam gate vyarthatām |
kiṁ saukhyam kiṁ asaukhyam etad iti ca sphūrṭim vināvasthitau
kañcit ko'pi na kiñcid ujjhitum abhūc chakti-prayuktaś ciram ||4|| [śārdūlavikrīḍitam]

[17] gobhir yathā—

gāvo huṅkṛti-ghoṣaṇā valayitāḥ kṛṣṇam lihantyaś cirāt
tad-bāhu-dvaya-veṣṭanena vilasat-kaṅṭhyaḥ samutkaṅṭhitāḥ |
yatnāt tyājita-tad-grahās ca paśupaiḥ kṣiptās ca tasthuś ciram
tās tad-vakra-sudhākara-dyuti-sudhā-pītāvatr̥ptekṣaṇāḥ ||5|| [śārdūlavikrīḍitam]

[18] tad evaṁ sati tasya bhāva-viśeṣodbhavaḥ samudbhāvayate | pūrvam evāyam śrī-yuta-kṛṣṇaḥ pārāvāra-bhaviṣṇu-sthāsnu-carīṣṇu-duḥkha-dāna-dhr̥ṣṇoḥ kṛṣṇādhiṣṇyasya kāliyasya nirākariṣṇu-tṛṣṇo'pi, tat-patnībhyo'patraṣiṣṇutayā cirāya tūṣṇīm babhūva | samprati tu go-gopāla-kāla-dharmāpāta-jātāsahiṣṇutayā vardhiṣṇu-krodhaḥ suṣṭhu jātaḥ |

[19] tataś ca sāvahittham ittham uvāca—aho, vayasyāḥ! paśyatha atrodaka-stambha-vidyā-kṛtāvakāśa-prakāśamāna-hradinī-hrada-sthita-sva-sadane kāliyākhyā-manda-dandaśūkas tiṣṭhati | tena ca duṣṭa-niṣṭhyūtayā sarva evākharva-viṣa-jvālayā jvalitāḥ paryag-deśā dṛśyante | upary apy utpātītāḥ patatṛiṇāś cātra patitā ity ātma-netrābhyāṃ pratiyatām, yebhyas tu prāṇā jagat-prāṇāśana-bhayataḥ sadya eva vipratipadyeva svayam utpatantaḥ kadāpi na nyavartanta | so'yaṃ punar garutmat-kṛtāmṛta-seka eka eva kāla-kuṭa-jvālayāpi kṛtālambaḥ kadambaḥ sulalita-dalāditayā lālasīti | tasmād asyopariga-koṭara-piṭhare sphuṭam tad anavadyam amṛtam adyāpi vidyata iti prasahyāham āruhya paśyāni | bhavantas tu gāḥ kiñcid dūracaratayā cārayantaś carantu |

[20] tad etad vadan vigata-kadanaḥ kañja-vadanaḥ kadambam adhiruhya parikaram samūhya, svayam kiraṇa-gaṇāmṛta-ghanāghanaḥ sānnidhya-mātra-nirmita-sādharmye tasmin kāliya-harmye nirmala-jala-kṛīḍā-kutukāya papāta—

[21] yatra ca tatra sarpa-hrada-gata-jalam dhanuḥ-śatam udasarpat | tac ca śrī-vrajarāja-tapaḥ-pratāpa-phalasya saṅkhyātīta-balasya tasya na citram ity eva mantavyam, yena hi paugandhatayā nātipracandam api tad eva tad-vapuś caṇḍāmsu-koṭivad atīvoddandhatayā tatra kuṇḍalinām bhāti sma | tataś ca tasyāmara-vāraṇa vāraṇa-vikrama-kramatayā ghūrṇad-bhujāpūrṇa-vār-ghoṣaṇa-saṅgharṣaṇayā gharṣitas tad-utkarśāsahana-samājaḥ sahasā tanūnapān-mahasāhi-rājaḥ svīya-līlāntaripāntaḥ svayam kṛīḍā-harṣataḥ smitam varṣantaṃ pītāmsuka-vidyudbharam kara-caraṇādharma-rohitākaram vanamālā-śacīpati-cāpa-dharam sulalita-ṇīla-ghana-varam tam evāsasāda |

[22] samprati tu kṛta-yava-kṣāra-sāra-sandha-gandhakendhana-vahnīyamānam etam ātmanā cachāda nanāda ca | kevala-bali-mānitāmayaśahiṣṇutayā dhṛṣṇag asau nāga-jiṣṇur ārto'pi na nivartate sma |

[23] atha kāliyasya varuṇa-pāśapāśīyamānābhogāśaya-nīyamānāśī-rāśibhyāṃ yāhankṛtis tasyās cūrṇī-kṛti-kautukāya yogamāyā-maya-kaṅkaṭa-saṅghaṭitāṅgatāṅgatas tṛṇāvarta-vartana-samudvartanaḥ sa muhūrtaṃ tathaiva vartate sma, yatra hi tasya sad-ahitasya bhoginaḥ śatam ekātirekābhogā markāṭikā-jālavad vighaṭita-śaktayaḥ santi sma | āśiśaś ca tūla-varti-tulām kalayāmāsuḥ |

[24] kintu yadā kadambād asau kadamba-mālī kāliyālaya-kālindī-śambaram apaptat tadātīptapra-hṛdayatayā hāhā-kāra-kṛta-mithaḥ-krenkāraḥ sa khinnaḥ sakhi-vāraḥ skhalac-caraṇa-cāraḥ sahasā tasminn eva sasāra | [25] gāvaś ca śāva-sahitāḥ sahitās tam evānudrāvakatām avāpuḥ |

[26] tataś ca sveṣu viśveṣu tam eva hradam sāvega-gadam prāviśatsu pratidiśam gāvaś ca praviśantīty evam dṛṣtvā parama-kaṣṭam sprṣtvānupāyāḥ paśupāḥ naṣṭa-prāyā bhraṣṭa-kāyā, yamunāyāḥ prahvā iva kahvāsura-jāṭharād iva tat-pratyāgatya-āśayā param prāṇanti sma | tatra ca—

kiṃ jñaptiḥ svapanam suṣuptir athavā mūrccā mṛtir jīvanam
bhāty evam nahi niścikāya nikhilaḥ so'yaṃ sakhinām gaṇaḥ |
usrāṇam tatir asra-vṛṣṭi-kalitaḥ sā ca pravāhaiḥ punas
tarhy eṣāṃ hṛdayam hradam ca tam atha kṣveḍair ivāpūpurat ||6|| [sragdharā]

[27] teṣu ca bahir īdrg-avastheṣu tathāntar anavastheṣu na ko'pi prakopi tad-vṛttam vraje vṛttam kuryād iti vicārya diviṣad-varya-vrajena muhur utpāta-vrātam pratyāpayya tam anusañcāryate sma |

[28] tatra vraja-prajā-vacanaṁ yathā—

divi bhuvi khe cotpātāḥ katham iva tat-kālam udbhūtāḥ |
ām naḥ sarveśāṁ yaḥ prāṇeṣv adhi tat-kṛte ta ime ||7|| [upagīti]

[29] iti vyagrī-bhūya samagrāḥ prajāḥ sa-grāmaṇyas taṁ vrajāgra-gaṇya-samājam kṛṣṇāgra-janma-janmarkṣa-mahasi sambhojanāya janāyatanatām āptavatyāḥ, kim bahunā, vraja-mahī-pati-patnī ca vraja-mahilābhir apatrapām apahāya tatrājighāya | sandideśa dūra-deśataḥ—

durnimittam udabhūd balaṁ vinā
hā yayau viṣa-diśam balānujaḥ |
hanta pūrṇa-samayaḥ sa nāyayau
goṣṭha-rāt katham ihāsti nirvṛtaḥ? ||8|| [svāgatā] iti |

tataś ca—

deham geham tat tad artham ca sarvaṁ
dhik-kurvantas tyakta-tat-parva-bhogāḥ |
te gacchantaḥ kāliyānaccha-kaccham
vāta-vrāta-kṣipta-cittā ivāsthuh ||9|| [śālinī]

[30] bhrātr-prabhāva-jñānārāmaḥ śrī-rāmas tu teṣāṁ śaṅkayām anisām ayann api na tadānīm tad-bhāvam avāpa, kintu rirakṣiśam eva | anyathā hy anyathāpattir eva syād iti samucita eva bhāvaḥ svayam eva yogamāyācitaḥ |

[31] atha sva-manasy evaṁ sa viviveca, vayam idaṁ muhur unnīya niyamata eva jānīmaḥ, yat khalu tasya khala-vaiśadavahuta-vahasya nirasyamānatā na kenāpy akenāpi kartum śakyate | tathāpy ete kevala-sneha-bala-dehā vidyut-pātāyamāna-durnimitta-labdha-jīvana-sandehā nija-jīvana-mūlaṁ pīta-dukūlaṁ prati gamanāya durmadehā vartante | tasmād araṇyāraṇyāṅgaja-dahana-sandahana-sahanatāmanda-samuddiṣṭa-hima-drava-sandrava-samutkaṭatā-galat-kaṭa-vāraṇa-durgaṇa-gaṇavad āpātatas tu mama vāraṇam api na maṁsyate | yat khalv eteṣāṁ tad-viśleṣātīśaya-śaṅkitā-duḥkham anu mayy api duḥkham duḥkhanana-mūlaṁ jātam asti, tad api na vyañjanāya prāñjalatām arhati, prajvalita-jvalana-vanam anu jvalanāntara-santānanavat | tasmāt kevala-maṅgala-vyaṅga-vyaṅga-saṅgami-sad-iṅgita-viśeṣa-saṅgitayā ta ete sambhāvita-tad-bhavyā bhāvanīyā, na tu nirākariṣṇutayā | āvayor āvayo hy eka-prāṇatām khalv ete manyante iti |

[32] atha sa evaṁ vivicya sahasā jahāsa | tad anu kiñcil-labdhāśvāsatayā calantaś ca te—

duḥkhāghrāta-prādhvatā-manda-netrāḥ
kṛṣṇāṅghri-śrī-lakṣma-labdhāvalokāḥ |
vartmany asmin picchile'py aśrubhis te
rāma-prāpta-nyasta-hastā viceluḥ ||10|| [śālinī]

yathā yathā vidadhur atīva śighratām

tathā tathāpy adadhur alaṁ vilambitām |
katham kathaṅcana bata taṁ hradam gatā
daśām tu kām samadhur amī na vedmi tām ||11|| [rucirā]

tatra tu—

drṣṭvā kāliya-bhoga-saṅgha-valitam gopālakam gopakā
nandādyā bata gopikās ca vidalac-cittā yaśodā-mukhāḥ |
hā śuṣkāṅga-daśām mahā-malinatām apy ūhur ittham yathā
teṣām āntara-vahninaiṣi bahir apy udyātum ity ūhyate ||12|| [śārdūla]

mānuṣān buddhi-rāhityāt paśūn iva nirīkṣya te |
paśūmś ca krandanān mānuṣān iva kleśam aiyaruḥ ||13|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

teṣām sadā snehamayātmanām tadā
trāsāt tu śuṣkī-bhavatām himād iva |
mithaḥ-samikṣā-bhavatāpasāṅgamād
bhūyo babhūva dravatā raver iva ||14|| [upajāti 11]

snehāt pravāhāvali-tulyatām yatām
vrajaukasām drāg viśatām viṣa-hradam |
bālo'py athāveśa-valad-balo balo
drutam mahā-setu-daśām sasāda saḥ ||15|| [upajāti 12]

[33] uvāca ca—

prītiḥ kim nv anuje na me? vraja-pate tāta vrajādhiśvari
śrī-rohiṇy api mātār, asya tu sadā tattvaṁ param vedmy aham |
satyam vaḥ pada-paṅkajāśraya-rucām kuryām amuṣya kvacin
naikasminn api mūrdhaje kṣati-lavo bhāvī yathā garga-gīḥ ||16|| [śārdūla]

[34] tad evaṁ praśastena sva-hastena śrī-rāmeṇa hasta-vāraṇe kṛte—

viṣa-hradāntād vinivartitās ca te
pratīyur evādhi tad-ātmanaḥ sthitim |
yat kāla-kūṭa-jvalanāntaraṅgataṁ
svam menire vīkṣya tad-antare harim ||17|| [upajāti 12]

kāliya-hradam ite baka-śatrau
gokulasya rudataḥ pratiśabdāt |
rodasī ca rudatī sva-niruktim
bāḍham ajñāpayatām rudasijbhyām ||18|| [svāgatā]

gopyo mithaḥ kaṅṭha-vilagna-kaṅṭhās
tā rorudāmāsuraḥ alaṁ vilapya |
smṛtiṁ nayat pūtanikādi-nāśam
yan māṭṭṛ-santvāya muhur babhūva ||19|| [indravajrā]

evam sva-goṣṭham ahiveṣṭa-vivikṣu vīkṣya
sastri-kumāram atiduḥkhitam ātma-hetoḥ |
kṛṣṇaḥ saroṣa-vitatāṅgatayā tad aṅgam
chindan ślatham vidadhad āsu balād udasthāt ||20|| [vasantatilaka]

[35] tad evam kṛṣṇasyotthānam eva kāliyasya vyutthānam jātam iti sarvo'pi jaharṣa | yathā—

tadā mudā kalakala-garjitair jitam
vrajaukasām śīsu-savayo-jarā-juṣām |
divaukasām kusumaja-vṛṣṭi-sṛṣṭi-yug-
jaya-dhvani-dhvani-yuta-tūrya-laṅghibhiḥ ||21|| [rucirā]

[36] tataś ca samuttejita-tat-tejobhir udvejita-cittaḥ kuṅṭhatāvaguṅṭhitotkaṅṭhatayā dūrata
evotkaṅṭhatayātiṣṭhan mūḍha-dhīr asau gūḍha-pāt prarūḍha-krodhaḥ svabodha-rodhatas taṁ
pratidrogdhum udyataḥ sann, uddhata-buddhis thūtkāra-phutkāra-dṛṣṭi-vāra-kṛta-kūṭam
kālakūṭam prakatī-kurvan girikūṭāyamānaḥ kartavya-vihvalatayā jihvā-dvaya-samudayena
muhuh kṣveḍa-bāḍava-pakvaṁ sṛkvaṇī-dvaya-samudaya-lehanād dvijihva-lelihānādy-
āhvayo'smīty utṭaṅkanena ghaṭayitu-kāmaḥ sarvato dṛṣṭa-vapur babhūva |

[37] tataś cākhaṇḍāhi-tuṇḍika-vidyā-panḍitavad uccaṇḍatayā sakaṅṭha-tuṇḍāvaguṅṭhanāya sa-
darpam abhitaḥ sarpati sarpāśana-vāhane, sarpo'yam api śirobhiḥ kṛta-parisarpaḥ sarpavad
evāpasarpann upasarpanś ca jihmagavad eva jihmaṁ gacchamś ca parito babhrāma śāśrāma ca |

[38] tad evam ahīnam ahīnam prati sāmyugīnatārato'pi cirato labdha-cchidratayābhidravann eva
tadiya-samagra-grīvāgra-gaṇya-mūla-nālam eva balānujanmā balād avajagrāha nijagrāha ca |

[39] tataś ca vivaśāṅga-saṅghe tasminn uraṅgame tu,
udyad-ratna-citeṣu puṣṭa-niṭila-prastheṣu raṅga-śriyā
śasteṣu sphuṭa-nṛtya-kṛtya-kalanā-lobhena śobhekṣaṇaḥ |
dyo-vidyotana-vādyā-gīta-kalayā saṁhāya sāhāyakam
śrī-kṛṣṇas tad upary udapluta mudām uccair udāra-cchaviḥ ||22|| [śārdūlavikrīḍitam]

tataś ca—
punar vrajaḥ sphuṭa-sukha-vismayārava-
plava-śriyāsprśad amara-vrajaṁ divi |
asau ca taṁ bhuvī bata yatra cobhayoḥ
pratidhvani-dhvani-vibhidā na tarkitā ||23|| [rucirā]

tataś ca—
śāśvad garvada-parva-śarva-ḍamaru-svar-vādyā-sarvādyatām
vindan kuṇḍali-daṇḍanāya rabhasād uddaṇḍa-sat-tāṇḍavaḥ |
ārād ūrdhvitam ūrdhvitam bhujaga-rāḍ-mūrdhānam unmardayan
krodhād rodha-kutuhālād dharir ihānarte nanarta sphuṭam ||24|| [śārdūlavikrīḍitam]

atha—
jayaj-jaya-jayāravāḥ kusuma-vṛṣṭi-sṛṣṭi-prathāḥ
sphurat-pulaka-pālayaḥ prathita-śarma-gharmāśravaḥ |
bhujāṅga-śirasī-śitus tad-anukṛtya-nṛtyam surā

bhavāmbuja-bhavādayaḥ pramada-garjam ārjan muhuḥ ||25|| [pṛthvī]

sarpasyānana-jāla-kūṭa-ghaṭanād utthānam ātmāyuṣā,
nirmaṅchyāgra-nakhasya tasya naṭanam tan-mūrdhni cātyadbhutam |
dṛṣṭvā śrī-vraja-rāja-tat-praṇayinī-mukhyā vraja-prāṇino
netraṁ gātram api praphullam abhajan manye jagad-vyāptaye ||26|| [śārdūlavikrīḍitam]

mūrdha-śreṇyām tasya śūnye ca kṛṣṇe
nṛtyaṁ kurvāṇe tu citraṁ tadāsīt |
tena krodhān mastakaṁ yady udastaṁ
tatrānena prāpitā tāla-lattā ||27|| [śālinī]

mukhai rudiram udvaman garalam udgirann akṣibhiḥ
skhalan-maṅika-mastaka-sthita-tad-aṅghri-cihna-vraṇaḥ |
ślathāṅgatatayājahad anuja-saṅghajid-raṅgatām
vyālokyata nijāṅganāvalibhir eṣa kālīyakaḥ ||28|| [pṛthvī]

[40] tataś cāsāv upaskīrṇa-vikīrṇa-mūrtyā sva-pauruṣāpūrtyānanya-gatitāsphūrtyā tat-kāraṇa-
kakāraṇā-nivāraṇāya taṁ nārāyaṇam eva matvā śaraṇam amanyata |

[41] tad-aṅganānām ca—

na tāvad ārdratvam abhūd amūṣām
bahirmukhatvaṁ yad abodhy amuṣya |
dṛṣṭe tu bhakty-aṅkura-janmani sphuṭaṁ
kṛṣṇaṁ gatim jagmur amūs tad-artham ||29|| [upajāti 11]

kāścit kumārān atyartha-bālān kāścana tāś tadā |
kāścīd aṅḍāni puratas tasya nyasya vyanamśiṣuḥ ||30|| [anuṣṭubh]

[42] hasati ca bhakta-sāntvana-tṛṣṇe kṛṣṇe, tās tu bahudhā stava-budhā mṛdākulāḥ pṛḍāku-
patnyaḥ sakāku vijñāpayāmāsa | tatra saṅkṣepa-nikṣepaś cāyam—

asty eṣa sphurada-matiḥ sadarpa-sarpas
tvaṁ viṣvag-vid asi tathā kṛpāmburāśiḥ |
asmāsu tvad-anugatāsv amuṣya patnī-
bhāvaś ced ajani yathā-yathaṁ vidhehi ||31|| [praharṣiṇī]

daṅḍaṁ te vidadhatu ye sva-saṅga-mātrād
duṣṭatvaṁ praśamayituṁ na śaknuvanti |
tvat-sparśāj jhaṭiti hrado'pi so'yam aujjhat
kṣveḍatvaṁ balavad atīha naḥ samakṣam ||32|| [praharṣiṇī]

mūrkhatvaṁ na idam anugrahe'pi yasmāt
tvat-sprṣṭe sphuṭam iha bhāti daṅḍa-buddhiḥ |
daṅḍaś ced amum aparair adaṅḍayīṣyas
taṁ kartuṁ katham adadhāḥ padāravindam? ||33|| [praharṣiṇī]

sat-puṅyair iha khalu kais tvad-aṅghri-padma-
sparśo'yaṁ parivalate bhujāṅga-rāje |
duṣpāpair api bata kair amuṣya dehas
tad-bhāvaṁ druta-mṛti-lambhāya vetti ||34|| [praharṣiṇī]

tasmāt—

śīrṣa-cchedyasya yaḥ kṛṣṇaḥ śīrṣṇi kāliya-bhoginaḥ |
anvagrṇhāt pada-nyāsāc cihna-śreṇyā gatiḥ sa naḥ ||35|| [anuṣṭubh]

[43] atha hīne tasmin ahīne sadayaṁ tad-anumoda-mānaḥ krodhaṁ vinayamānaḥ kṛta-yaśodā-
yaśo-dānaḥ svāṅghri-saṅghaṭṭana-truṭitāt kāliya-niṭilād avatīrya nātiprakāṭita-vīryas tasyāvag-
vaktratayā sthitasyāgre kṣaṇa-katipayam karuṇā-vyagrekṣaṇatayāvatasthe | atha vanamālī
kālindīya-hradam iva kāliya-hradam dāyati sma |

[44] tadā so'pi liyamāna-doṣatayā tadiya-roṣaṁ proṣitam akarot, valitāñjali-karo darvikaro
vijñāpayāmāsa ca—

[45] yadyapi vṛjina-gāmino mama vṛjinam eva svabhāvas tathāpi tu,
guṇo vā doṣo vā bhavati mayi yaḥ kṛṣṇa sa bhavad-
vaśasthāyī nityam mama tu kṛti-sādhyam kim aparam? |
tvad-aṅghri-dvandvasyāśrayaṇam iti cet tac ca śīrasi
tvayā me vinyastam mama tu kṛti-sādhyam kim aparam? ||36|| [śikhariṇī]

[46] tasmāt kām api diśam svayam eva mām ādiśa |

[47] atha sa ca sadeśa-rūpam idam ādideśa, ahipate, tyakta-daurjanyatayā dhanyasyāpi tava
yasmād ahitā svayam jagad-ahitā, tasmāt—

nātra stheyam tvayā sarpa samudram yāhi mā ciram |
tvam jñāty-apatya-dārādhyo go-nṛbhir bhujyate nadī || [BhP 10.16.61]
dvīpaṁ ramaṇakaṁ hitvā hradam etam upāśritaḥ |
yad-bhayāt sa suparṇas tvām nādyān mat-pāda-lāñchitam || [BhP 10.16 |64]

rephaṁ viśṛṣṭam nirmāyād avasāne padāntagam |
iti śāsana-vijñānām matam eva matam mama ||37|| [anuṣṭubh]
adhunā kāliya yasmān mat-pada-kṛta-lakṣaṇas tvam asi |
tad amutra ca sambhavitā mat-pada-kṛta-lakṣaṇaḥ sa bhavān ||38|| [upagīti]

[48] atha daṇḍavad eva patitaḥ kuṇḍali-patis tena nakhara-sudhākarākara-kara-sarasiruham
śīrasi nidhāya sudhā-sikta-tanutayā nīrug niramāyi |

[49] etad-anantara-līlā tam pūjayāmāsa [BhP 10.16.65] ity ādikaṁ śrī-śuka-vacanam anūdyā,
mahattvam ca ity ādinā viśadyate |

tam pūjayāmāsa mudā nāgaḥ patnyaś ca sādaram |
divyāmbara-sraṇ-maṇibhiḥ parārdhyair api bhūṣaṇaiḥ |
divya-gandhānulepaiś ca mahatyotpala-mālayā ||
pūjayitvā jagannātham prasādya garuḍa-dhvajam |

tataḥ prīto'bhyanujñātaḥ parikramyābhivandya tam ||
sakalatra-suhr̥t-putro dvīpam abdhher jagāma ha |
tadaiva sāmṛta-jalā yamunā nirviṣābhavat || [BhP 10.16.65-68]

kṛṣṇam hradād viniṣkrāntam divya-srag-gandha-vāsasam |
mahā-maṇi-gaṇākīrṇam jāmbūnada-pariṣkṛtam |
upalabhyotthitāḥ sarve labdha-prāṇā ivāsavaḥ || [BhP 10.17.13-4] iti |

mahattvaṁ ca parārdhyatvaṁ cātra divyatvam ucyate |
divyatvaṁ teṣu kṛṣṇasyāpy aṅge dedīpyamānatā ||39|| [anuṣṭubh]
ato'syāmūni nityāni sthitāny aruṇajā-hrade |
teṣu kaustubha-nāmā tu maṇiḥ kṛṣṇe virājate |
nakṣatreṣu sadā pūrṇa-candravat pūrva-parvate ||40|| [anuṣṭubh]
jagannātham ca yat prāha tathā tam garuḍa-dhvajam |
tatrāścaryam na cācaryam dvārakāyām hi viśrutam ||41|| [anuṣṭubh]
kādraveyasya devābha-nānā-śakti-vidhāriṇaḥ |
vartmāsya sura-vartma syād iti yuktyāvagamyate |
anyat tu jīva-pīḍāya tat katham kṛṣṇa-sammatam? ||42|| [anuṣṭubh]
vāri-līlā-parāmarśaḥ sparśaś cāgharipor yadā |
tadaisāmṛta-tulyāsīd yamunety avagamyate ||43|| [anuṣṭubh]
kṛṣṇasyāklinna-veśatvaṁ kāliyenopavāhataḥ |
akasmād darśanam yat tan nāgāli-parivāritaḥ |
tasmāt kṛṣṇam hradād ity ādy uktaṁ yuktaṁ prakāśate ||44|| iti | [anuṣṭubh]

[50] tan-nirvarṇane viśeṣas tu varṇyate,
kolāhalas tvaritatā vivaśāṅga-caryā
kampaḥ skhalad-vacanatā sravad-asratā ca |
vikṣyādi-trṛpti-parihānir iti vrajasthāḥ
saukhye'pi duḥkham agaman pratilabhya kṛṣṇam ||45|| [vasantatilakā]

āgato'yam iti kevalam mudā
sphūr̥ti-pūrtir abhavad vrajaukasām |
hanta yena na vapur na vā manaḥ
kiñcid añcitum avāpa śaktatām ||46|| [rathoddhatā]

tataś ca—
stambhaḥ sandhiṣu bandhanam pulakitāsāndra-vraṇābha-sthitir
bāṣpaḥ srasta-vilokanaḥ svāra-bhidā kaṅṭhāntara-stambhinī |
kampaḥ pātavad-anta-danta-valayaḥ svedas tanu-drāvaṇaḥ
syād evam kṛta-vikṣaṇam sva-suhr̥dām vyagrī-babhūva prabhuḥ ||47|| [śārdūla]

[51] atha prathamata eva prathamataḥ sthitāḥ samāna-vayasāḥ savayasas tasmāt tam uttīrṇam
nirvarṇya vistīrṇa-tad-varṇāmṛta-bhr̥ta-nayanatayā sthitāḥ kramatas tad-aṅga-saṅga-raṅga-
bhūmitām itās tad-āliṅgana-riṅgat-sukha-taraṅgatām gatā na tāvat pratisvam ayam aham asmīti
tasmin nyavediṣuḥ |

[52] yadvad etāms tadvad eva śrīman-nanda-janmā krama-bhajana-sammānanayā jananiṁ
janakam suhr̥j-janatām api janitānandān janayāmāsa, yatas tata eva te sarve stabdha-dehā

labdha-sukha-dehā babhūvuḥ | [53] aho, yadi satya-vacasas te nāvadiṣyamś tadā tad idam vā kaḥ pratiyāt? yat khalu gāvaś ca mṛgāś ca tad-āgamanam mṛgayamāṇā vraja-jane cābhedam āyayuḥ, yac ca nagā api tad-duḥkhataḥ śuśka-carāḥ samprati puṣkala-sukhās tat-kāla-kalita-pallavādibhiḥ praphullā babhūvur iti | tatra ca—

suhṛl-lokā ye ye sura-ripu-jitā yarhi militās
tadā satyam sarve samayur abhitaḥ prītim atulām |
yadā tu śrīmātā sapadi militā prema-vivaśā
tad āstām tad-vārtā, sakala-janatāgād drava-daśām ||48|| [śikhariṇī]

[54] atha rāmaṁ svīya-prabhāva-bhāvanārāmatāyām apy antar vraja-jana-duḥkhataḥ śuśkam, tādṛśatāyām api bahir lambhita-gambhīratā-bhṛd-upālbmbha-sambhavad-vikāśa-hāsam hasann eva namaskurvann, ātmany āliṅganam lambhayamś ca ciram tad-utsaṅga-saṅgī babhūva |

[55] atha tatra janānām vimarśaḥ,
harer eśā prāptir yadi bhavati nidrāvakalitā
tadā śoko'py eṣa svayam ayati tatraiva tulanām |
asau jāgrad-bhūtā sphurati yadi vā tarhi nitarām
abhīṣtam sampannam katham api na śarma-pratihatiḥ ||49|| [śikhariṇī]

[56] atha sarvata eva nidhyānāya naṣṭa-nidhy-āptivat kṛṣṇam madhye nidhāya paritaś carita-niveśeṣu paridhi-veśeṣu kharvita-vṛīdeṣu vyoma-cāriṇām locana-kṛīdeṣu sarveṣu strī-puṁsānām kharveṣu prathama-prathita-bhāvi-bhavikā brahma-vidaḥ sampraty api tam praty āśiṣām kṛta-dānā vraja-patiṁ praty upālbmbhamānāḥ pratyāyāmāsuḥ | yathā—

śrī-nanda-rāja tanayas tava sarva-śatru-
mardīty abhāsi muhur apy alam asmakābhiḥ |
premnā tathāpi nikhilam bata hantum aicchaḥ
puṇyena kevalam asau drutam ājagāma ||50|| [vasantatilakā] iti |

[57] tad evam śokena harṣeṇa kālam ajānati vraja-loke rajanir ajanīti tatraiva kṣut-tṛṣṇāti-krami-kṛṣṇātikrama-khedena kṛśatām gatāḥ pratyūṣam yāvad ūṣuḥ | tatra ca sarvām eva śarvarīm vrajorvīśa-patnī sapatna-śaṅkayā sutam aṅkata eva niveśayanti paramāveśena muhur api tan-mukha-nirīkṣaṇa-sukha-sakṣaṇāpi tad-vṛtta-smaraṇena tasmād vilakṣaṇā prabhātam āsāda | hanta hanta kṣudvantam tam api gavām dugdham api dugdham vidhāya na pāyayāmāsa, satyam sarvam atratyam viśa-sakalaṅkam iti śaṅkayā |

[58] rātrau punar anyad api caritram dhanyam jātam | yadā kāliyasya kālindī-jalān niṣkalanam, tat-kālata eva gūḍha-puruṣa-mukhāt paruṣatayā kalitavāms tadā sa durjana-vataṁsaḥ kamsaś cintā-santata-svāntayā nirīha ivāsīt | [59] cintā yathā, hanta, hanta! santatam asmākam eva vīrās tasmād unmantham āgacchantaḥ santīti duṣkīrti-vahni-mukha-piśāci-mūrtir atīva hasantī hasantīva madiyān jvalayanti tribhuvanam ayanti ca narīnarti | [60] haṁho baliyān api kāliyaḥ sapadi viliyamāna-balatām valate sma | tasya tad idam nirvāsanam nirvāsanam eva ca manyāmahe, yato vayam api nirvāsanatām gatāḥ | tasmād adhunā tathā vidheyam, yathāsmadiyānām nāpacāras tasya cāpakāraḥ syāt iti |

[61] tadānīm eva cānyataḥ sa vraja-rājātmaja-vraja-vāsinām taraṇijā-tīra eva vāsam ākarṇayann
abhyarṇa-gatān ājñāpayāmāsa, bhavantas tatra praviśantaḥ samantataḥ pravalatayā jvalanam
prajvalanam ācarantaḥ svayam antardhānam ācarantu |

[62] tataś ca teṣu tathā-kṛta-cariteṣu vipolati tu davānale śīghraṁ palāyiteṣu teṣu ca sarva eva
vraja-bhavanāḥ sneha-vṛtta-labdha-sambhāvanāḥ sāgrajam vraja-rāja-tanūjam evāvrajya
vijñāpayāmasuḥ—

śaṅkāmahe na mṛtyoś ca na ca kṛcchra-pravāhataḥ |
kintu tvan-mukha-candrāmśu-darśanābhāva-vaiśasāt ||51|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

hareḥ phutkāra-mātreṇa nirvavau dava-dīpakaḥ |
utprekṣante tu munayas tasya tat-pāna-kartṛtām ||52|| [anuṣṭubh]

[63] tad evam ahitena ya upāhita upāhitas tasminn apavāhite sarva eva trāṇa-prāṇāḥ prabhāte ca
prabhāte, tat-prabhāvata eva yathāvasthitam vrajam vraja-vāsināḥ sānandam tam anv avindanta |
kintu tasminn eva madhuratā-kalile kālindī-hrada-salile saṅkarsaṇena kṛta-kṛṣṇākarsaṇena
viharatā sakhibhir, akhilaṁ saha-dhavalā-vrajam vrajam api samāharatā yadā bahalam
kutūhalaṁ jātam, tadā tena gṛhāya gamanam anujñātam |

[64] tathā ca gamanam yathā—

vādyair nṛtyaiḥ pragitaiḥ śruti-śiva-paṭhanair divya-bhauma-prasūna-
pravṛt-kalpābhivarṣair jaya-jaya-ninadaiḥ śarma-kolāhalaiś ca |
kṛṣṇam madhye vidhāya prakāṣatara-mahānanda-nirvīḍa-bhāvān
nṛtyantas te vraja-sthā vrajam abhiviviśuḥ kham yathā jyotiroghāḥ ||53|| [sragdharā]

[65] tad-anantaram ca dhavalāḥ parataś cālayitvā tat-pūrva-kāla-pālakāsadbhāve'pi śrīmatām
tatra-bhavatām eṣām prabhāveṇa tatrodapātra-mātram na vikalpam āgād iti svalpa-
paribhavāyāpy akalpamāne samasta-vraje yāyāmatām api yāyāmatām nāgataṁ tad-ghṛta-
pakva-pracurānam iti sadyastanam iva rāma-parvaṇi pūrvāhnetanam gṛhāntaḥ-saṅgrhīta-
jemana-sāmagrī-samudayam sarva eva tāv agrajānujāv agrato vidhāyavyagram samyag
rasayāmāsuḥ |

[66] tad evam udghāṭita-gīḥ-kaṅṭhaḥ sa madhukaṅṭhaḥ samāpayāmāsa—

īdṛśas tanayo jātas tava vraja-narādhipa |
kaṁsādīn damayāmāsa kāliya-damanena yaḥ ||54|| [anuṣṭubh]

[67] tad evam, tarīyamāṇena hariṇā varīyasā vraja-parīvāreṇa saritāv ivātarīṣātām te āpadāv iti
sukhada-vṛtte sabhyānām tal-līlā-samādher abhyavakarṣaṇāya stavanāmṛta-varṣaṇāya ca sājñali-
sthitayos tayoś cirād bahir avahita-tad-upasevāḥ pūrvavad eva sa-vraja-devāḥ sarve svam svam
kāryam āseduḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
kāliya-dava-caṇḍatā-daṇḍanam nāma
trayodaśa-pūraṇam

